

dat de confessionelen deze vorm gebruikten om de strijd aan te gaan met andersdenkenden, ook al deelden ze het liberale ideaal van het debat niet (268). Op zich zelf is deze constatering juist, maar Van Rijn had wellicht iets meer aandacht kunnen besteden aan de relatie tussen vorm en inhoud. En wezenlijker nog: hij had explicieter kunnen aangeven hoe, waar en wanneer de transfer niet alleen de vorm, maar ook de inhoud van het debat beïnvloedde. De kritiek op het liberalisme vanuit confessionele hoek was immers niet enkel inhoudelijk.

Opvallend is dat Van Rijn in zijn analyse van de Nederlandse debatcultuur erg weinig aandacht besteedt aan de ontwikkelingen in de late achttiende eeuw. Van Rijn opent zijn conclusie met de stelling dat de negentiende eeuw de eeuw van het debat was (257). Maar doet hij met deze uitspraak de debatten tijdens de gepolariseerde patriottentijd niet tekort? Het zou interessant geweest zijn als Van Rijn de verhitte politiek en het mislukte parlementaire experiment in Nederland gedurende de laatste decennia van de achttiende eeuw had meegenomen in zijn analyse, en misschien nieuw licht had kunnen werpen op de vraag waarom genootschappen en sociëteiten zich toen nog niet tot fora voor publiek debat ontwikkelden. Het ‘voorspel’ vóór de opkomst van debatingclubs in Nederland – grofweg het tijdvak 1780-1848 – wordt door Van Rijn enigszins ondergewaardeerd. Hij neemt in zijn conclusie (261) de analyse van J.Th. Buys over dat het parlementaire debat in Nederland eigenlijk pas na 1848 begon, zonder duidelijk te maken dat het hier toch ook een beetje thorbeckiaanse geschiedvervalsing betreft.

Van Rijns analyse van de confessionalisering van de Nederlandse politiek overtuigt daarentegen wel. In hoofdstuk 6 laat hij zien hoe de debatingclubs uit de mode raakten, en de verschillende ideologische en confessionele stromingen hun eigen debatcultuur en -stijl ontwikkelden. Met name de laatste alinea van hoofdstuk 6 is prikkelend. ‘Maar debat in

Nederland na 1880 was eigenlijk oorlog met woorden tussen de verschillende ideologische stromingen’, concludeert Van Rijn terecht (256). Deze uitspraak roept tegelijkertijd de vraag op of de pacificatie tussen de stromingen ook voortkwam uit debat. Was er bijvoorbeeld sprake van een hiërarchie qua thema’s en/of urgentie? Oftewel, hoe en waarom schikten en plooiden de verschillende stromingen zich uiteindelijk naar het algemeen nationaal belang? Kende Nederland na 1880, naast een buitenparlementair debat, ook nog zoiets als een boven-parlementair debat waarin gemeenschapszin en gemeenschappelijkheid gezocht werd?

Al met al roept Van Rijns proefschrift meer vragen op dan het beantwoordt. En zo hoort het ook. *De eeuw van het debat* is een goed boek dat zonder enige twijfel aanzet zal geven tot nieuw onderzoek, en belangrijker nog: tot nieuw debat.

JEROEN VAN ZANTEN, UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Uitterhoeve, Wilfried, *Koning, keizer, admiraal.*

1810. De ondergang van het Koninkrijk Holland

(Nijmegen: Vantilt, 2010, 230 blz., ISBN 978 94 6004 045 0).

Na zijn abdicatie verliet Lodewijk Bonaparte in de nacht van 2 op 3 juli 1810 zijn Haarlemse buiten ‘Paviljoen Welgelegen’ door een dienstingang aan de achterzijde van het gebouw. Maar toen hij in het aardedonker over een plank liep die over een sloot was gelegd, gleed hij uit en belandde in het modderige water. Hij wilde echter niet teruggaan om zich te verkleden. Drijfnaat stapte de ex-monarch in een eenvoudige koets en verdween in de duisternis. Deze anekdote, die het tragische einde van Lodewijks vierjarige koningschap zo fraai illustreert, komt in *Koning, keizer, admiraal*, Wilfried Uitterhoeves beschrijving van de ondergang van het Koninkrijk Holland, niet voor. Voor anekdotes,

persoonstyperingen en saillante details lijkt deze auteur weinig belangstelling of weinig oog te hebben.

Uitterhoeve (1944), voormalig uitgever bij SUN en een productief historicus, doet in zijn boek gedetailleerd verslag van de politieke besluitvorming, diplomatieke onderhandelingen en militaire acties waarmee tussen november 1809 en juli 1810 stapsgewijs een einde werd gemaakt aan het Koninkrijk Holland, gevolgd door de inlijving van dit grondgebied bij het Franse Keizerrijk. Over deze beëindiging van de zelfstandige Noord-Nederlandse staatsgemeenschap – in 2010 tweehonderd jaar geleden – bestaat geen moderne historische studie. Wel is hierover het nodige te vinden in een aantal lijvige negentiende-eeuwse bronnenpublicaties, en hierop heeft Uitterhoeve zijn beschrijving van het annexatieproces gebaseerd. Ongepubliceerd archiefmateriaal werd niet gebruikt. Hij koos ervoor 'zo veel mogelijk de documenten van destijds te laten spreken, en dan vooral de brieven', want volgens hem zijn het juist deze 'die het gebeuren het meest nabij brengen, op ooghoogte van de lezer' (8). Zijn chronologische uiteenzetting wordt dan ook voortdurend afgewisseld door vaak lange citaten uit de gedrukte correspondenties, waarbij de Franse passages in vertaling worden weergegeven.

Uitterhoeve is goed thuis in zijn onderwerp, niet in de laatste plaats omdat hij in 2009 een biografie publiceerde van generaal Kraijenhoff, die als Lodewijks minister van Oorlog tot de hoofdrolspelers in dit Hollands drama behoorde. In zijn nieuwste boek beschrijft hij in een fraaie stijl in tien hoofdstukken – onderbroken door drie thematische *intermezzi* – hoe koning Lodewijk gedwongen werd naar Parijs te komen, waar zijn broer Napoleon hem ruim vier maanden als een semi-gevangene vasthield. De keizer en zijn medewerkers oefenden al die tijd door dreigementen, ultimatum, beledigingen, kleineringen, grievende perspublicaties en wat dies meer zij de grootst mogelijke psychologische druk op Lodewijk uit ten einde hem te doen

zwichten voor de Franse eisen. Terzelfder tijd nam bij de politieke en militaire elite in Holland de verwarring en onzekerheid en daardoor ook de verdeeldheid toe. Stapsgewijs en sluipenderwijs wist Napoleon de koning en zijn ministers steeds weer voor voldongen feiten te stellen, zodat de annexatie ten slotte zonder openlijk diplomatiek of militair conflict tot stand kon worden gebracht; een annexatie die overigens al van aanvang af onvermijdelijk was: 'je veux manger la Hollande' (38), liet Napoleon zijn broer al direct na diens aankomst in Parijs weten.

Hoewel *Koning, keizer, admiraal* geen nieuwe feiten aan het licht brengt en geen nieuwe visie op de gebeurtenissen biedt, is het een welkome publicatie vanwege de historiografische lacune die er op heldere en handzame wijze mee wordt aangevuld. Door zich evenwel te baseren op de genoemde bronnenpublicaties en zich te concentreren op de politieke en diplomatieke *pourparlers* beperkt Uitterhoeve zich weliswaar tot belangrijke, maar noodzakelijkerwijs ook eenzijdige bronnen. Het door hem beschreven universum wordt vrijwel uitsluitend bevolkt door koning Lodewijk en keizer Napoleon, hun ministers en diplomaten en enkele militaire en civiele gezagsdragers. Zo blijft het standpunt dat de – vooral Amsterdamse – financieel-economische elite in dit proces inname niet onbelicht, maar wel onderbelicht. Ook de stem van overtuigde Hollandse aanhangers van Napoleon en voorstanders van annexatie, zoals de militairen Dirk van Hogendorp, VerHuell, Dumonceau en De Winter en technocraten als Gogel en Goldberg, is in dit boek te horen, maar klinkt in vergelijking met die van hun tegenstanders onevenredig zwak.

Een ander punt van kritiek betreft de wijze waarop de auteur het persoonlijke conflict tussen de gebroeders Bonaparte beschrijft. Hij stipt in minder dan één bladzijde (13-14) slechts wat hoofdpunten aan. De ontwikkeling van adoratie naar desillusie die de relatie tussen Lodewijk en Napoleon al lang vóór 1806 had doorgemaakt, blijft

zo goeddeels buiten beeld. Dat de keizer in zijn brieven het on-Franse gedrag van de Hollandse koning vol bitterheid laakte, na alles wat hij voor hem vanaf diens vroegste jeugd had gedaan, zegt in dit opzicht genoeg.

Misschien wreekt zich hier het feit dat Uitterhoeve – met uitzondering van het gelegenheidsboekje van Rietbergen uit 2006 – geen biografieën van Lodewijk Bonaparte heeft gebruikt; de bekende werken van Spaans-Van der Bijl (1967), Kikkert (1981) en De Munck (1997) ontbreken tenminste in de literatuurlijst. Een grotere ommissie is het negeren van wat tot nog toe de beste levensbeschrijving van onze eerste monarch mag worden genoemd, namelijk die van Dominique Labarre de Raillicourt, *Louis Bonaparte (1778-1846), Roi de Hollande: Frère et père d'empereurs* uit 1963. Hierin had de auteur overigens kunnen lezen dat, in tegenstelling tot wat hij beweert (209), de gebroeders Bonaparte elkaar na 1810 wel degelijk nog eenmaal hebben teruggezien. Begin januari 1814, toen de geallieerde legers Frankrijk binnentrokken, reisde Lodewijk namelijk naar Parijs waar hij Napoleon in een persoonlijk onderhoud zijn diensten aanbood in ruil voor – jawel – de troon van Holland. Maar ook dit is een anekdote.

A.J.C.M. GABRIËLS, HUYGENS INSTITUUT
VOOR NEDERLANDSE GESCHIEDENIS - KNAW

Graaf, Rutger de, *Journalistiek in beweging. Veranderende berichtgeving in kranten en pamfletten (Groningen en 's-Hertogenbosch 1813-1899)* (Dissertatie Utrecht 2010; Amsterdam: Bert Bakker, 2010, 412 blz., ISBN 978 90 351 3554 3).

Wie aan het begin van de negentiende eeuw een Nederlandse krant opensloeg, trof daarin voornamelijk buitenlands nieuws aan. Qua vorm en inhoud was de berichtgeving weinig gevarieerd. Sterk verhalende nieuwsberichten behandelden

voornamelijk politiek, handel, diplomatieke en militaire schermutselingen, en af en toe een ongeluk. Bijna honderd jaar later was het nieuwsaanbod sterk veranderd: meer nationaal en lokaal nieuws, nieuwe functies zoals opinie en amusement, een variatie aan onderwerpen, en nieuwe genres zoals de reportage, het feuilleton en het verslag prijkten in de kolommen. In een eeuw tijd was de Nederlandse journalistiek volwassen geworden.

Dit beeld doemt op uit de interessante dissertatie waarop de Utrechtse historicus Rutger de Graaf in 2010 promoveerde. De kracht van zijn onderzoek is dat De Graaf de berichtgeving van kranten en pamfletten in de negentiende eeuw systematisch heeft onderzocht met behulp van een kwantitatieve inhoudsanalyse. Dat maakt het mogelijk om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over historische trends in de inhoud en de vorm van nieuws. Juist die berichtgeving maakt media tot een interessant onderzoeksobject – die is immers bepalend voor de wijze waarop burgers, of: nieuwsconsumenten de werkelijkheid ervaren en vormgeven.

Toch is er nog betrekkelijk weinig historisch onderzoek verricht op dit terrein. Er zijn slechts enkele casestudies naar de berichtgeving over specifieke onderwerpen; alleen de inhoud van de *Leeuwarder Courant* tussen 1752 en 2002 is systematisch geanalyseerd (M. Broersma, *Beschaafde vooruitgang. De wereld van de Leeuwarder Courant 1752-2002* (2002)). Auteurs van overzichtswerken, zoals Huub Wijffjes in zijn mooie *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, zijn daarom voor een waardering van de inhoud van kranten veelal aangewezen op de herinnering van journalisten. Die dateren de kwalitatieve en kwantitatieve ontwikkeling van de krant in retrospectief vaak eerder dan in werkelijkheid het geval was.

Een andere meerwaarde van De Graafs studie is dat hij kijkt naar de integrale nieuwsvoorziening in Groningen en 's-Hertogenbosch waarbij hij zowel kranten als pamfletten analyseert. Dat biedt